

בִּירוֹר דְּבָרִים

שלא לשנות מנהג אשכנז
בכתיבת הסת"ם הנהוג עשרות בשנים

מנחם אב תשנ"ד

מהדורה שניה

[עם שני הוספות חדשות, א. בצורת אות
ה"א ב. להוכיח שצורת האותיות שחידש
נכון יותר לקרותו תערובת של כתב אשכנז
עם כתב ספרד ואליש].

הכתובת:

אשר גרטנר

רח' בן יעקב 16

טל' 574 06 92

בני ברק

הקדמה

באשר יצא לאור ספר בשם "תמונת האותיות" המשנה מנהג כתיבת הסת"ם המיוסדת על דברי האלפא ביתא שהובא בב"י וכפי שפירשהו רבותינו גדולי האחרונים ז"ל, ובמילים אחרות כוונתו לומר שהתפילין והמזוזות והס"ת כפי שנהגו רבותינו הח"ח ז"ל והחזו"א ז"ל והגר"ח מבריסק ז"ל וגדולי ירושלים ז"ל [כמבואר בצילום סת"ם כת"י הסופר הרה"צ ר' נתנאל סופר ז"ל שהיה לפני כ-80-100 שנה] ושאר כל גדולי רבותינו ז"ל לפחות עד לפני כ-130 שנה זמן הדפסת הס' כתיבה תמה והמקדש מעט והמשנ"ב, כל אלו לא נכתבו ח"ו לכתחילה או עכ"פ לא היו מהודרות, נתחייבנו לצאת בבירור קצר [בקצת דוגמאות שמה ידון המעיין על השאר] שאין הדברים נכונים, ואדרבה האמת יורה דרכו שהמנהג כרבותינו ז"ל מיוסד על אדני האמת והסברא הנכונה בביאור דברי הא"ב וכמשי"ת בס"ד להלן, ומנהג רבותינו ז"ל גדולי הדורות שעברו א"צ הסכמה וכמ"ש במד"ר פ' חיי שרה הובא בתוס' שבת י"ב ב' א"ס הראשונים כמלאכים וכו'.

ונקדים דבספר האלפא ביתא [שהאחרונים מכנים אותו ברוך שאמר] הסדר הוא תחלה א"ב הראשון הקצר שבו עיקר תמונת האות בקצרה, א"ב השני שבו ביאר בהרחבה תמונת האות ע"פ הראשונים וקצת ע"פ הסוד, ואח"ז עוד כמה א"ב שבו ביאר תמונתם ע"פ הסוד, ובב"י הביא רק הא"ב הראשון והשני, אבל בא"ב הנדפס בס' ברוך שאמר הובא גם שאר הא"ב.

ונבוא בקצרה לשינויים שחידש בכמה דוגמאות.

באות גימ"ל יצא לחדש צורה חדשה לרגל השמאלי כעין צורת מקבלית ע"פ פירושו בביאור דברי הא"ב הראשון והשני ודלא כהמנהג שעושים הרגל בצורת יו"ד הפוכה, ודבריו תמוהים לחדש צורה חדשה לאות נגד מנהג ישראל ע"פ הא"ב האחרון שתמונתה ע"פ הסוד הוא תמונת יו"ד מהופך ברגלה למעלה וכמ"ש האחרונים הלבוש והכת"ת והבית אהרן והאמרי שפר והמקדש מעט בקונטרס הא"ב שלו אות גימ"ל סק"ט, ועי' בלשון האלפא ביתא בעמוד רנ"ז וז"ל ויותר מהמה בני הזהר בלתי לשנות אפי' צורת עוקץ אחת מהם כי הם הרים גדולים ובצורות בשמים אשר אין סוף ותכלית לסוד תבניתם וכו' אשר נודע מס' יצירה וכו', וא"כ כ"ש דאסור לשנות צורת אבר שלם באות שיסודו ע"פ הסוד ונהגו בו רבותינו ז"ל עשרות בשנים, ומה שכתב לשנות ע"פ דברי הא"ב הראשון והשני צ"ע דאין שום סתירה ממ"ש בא"ב הראשון והשני בצורת גובה ונמיכות הרגל לדברי הא"ב האחרון שעיקר צורת הרגל הוא כיו"ד הפוכה, ומה שמביא בסוף דבריו סמך לצורתו החדשה ממה שמצא צילום כתב נביא עתיק מלפני מאות שנים המובא "באינציקלופדיה תלמודית" כרך י' ערך הפטרה עמ' ו' הוא תמוה דמנ"ל לחדש עפ"י לשנות בצורת כתב אשכנז המיוסד על הא"ב, ואולי הצילום ששם הוא מכתב ספרדי, ואפי' את"ל שהוא כתב אשכנזי מ"מ מנ"ל שהוא כת"י מוסמך ואולי הוא כת"י שאינו מוסמך, שהרי כבר בימי הראשונים כתב הריב"ש בתשו' סי' קמ"ז וז"ל אם סופריהם לא היו מומחים הלמענעם תעזב ההלכה וכו'. ושו"ר בס"ד כדברינו בפנים האינציקלופדיה שם, דמבואר שתמונת הנו"ן כפופה שם הוא כראש הוא"ו כהכתב הספרדי וכמ"ש בס' קול יעקב לבעל הכף החיים ז"ל שכ"ה מנהגם לכתחלה, ודלא כהכתב האשכנזי ע"פ הא"ב שהוא כראש הזי"ן, וכן תמונת הלמ"ד שם הוא שהירך כפוף לפניו בלי שום מושב וכהכתב הספרדי, ודלא כהכתב

האשכנזי ע"פ הא"ב שהוא כתמונת כ"ף כפופה עם זנב, ובאמת שכבר הביא כן בס' משנת הסופר להגרי"מ שטרן שליט"א בשם אחרונים דבכתב הספרדי הישן אין צורת הרגל השמאלי דהגימ"ל כיו"ד הפוכה, ומבואר שאין בדבריו שום הכרח לשנות מנהגנו בצורת רגל השמאלי דגימ"ל ממה שנהגו רבותינו ז"ל.

באות קו"ף יצא לחדש שעיקר צורת הרגל השמאלי הוא שיהא כקו שוה שראשו עבה ותחתיתו דק ע"פ משמעות לשון הא"ב הראשון ולמעלה יהיה הרגל קצת עב ומתמעט מעט והולך, נגד מנהג ישראל ע"פ האחרונים הכתיבה תמה והמקדש מעט [שחיבורו הוא כמעט החיבור הכי חשוב בהל' סת"ם שנתחבר במאות שנה האחרונות, לבו כלב הארי ויורד לעומקה של הלכה בעומק העיון הישר כרעק"א ז"ל וחבריו, ולא תמצא כמעט תשו' בהל' סת"ם מגדולי רבני הונגריה ועוד שלא מביאים דבריו] ופשטות המשנ"ב [וכמשי"ת בס"ד פי' דברי המשנ"ב בסמוך] ע"פ לשון הא"ב השני שצורתו כנו"ן פשוטה, ויסוד המתחבר הנ"ל לחלוק על האחרונים הנ"ל הוא משום דמפרש הקדמת הא"ב שהא"ב הראשון נעשה לסופרים שיבינו ממנו הכתיבה, והא"ב השני נעשה לחכמים המבינים טעמו של דבר. ולדבריו יוצא דבר מוזר שכוונת הא"ב לומר שהסופר אסור לו להסתכל בא"ב השני כדי שיבין את הא"ב הראשון, ועו"ק דא"כ להחכמים שמותר להם להסתכל בא"ב השני למה להם שיהא הא"ב לשונו וכתב שיהא כמו נו"ן פשוטה ולא כתב כהא"ב הראשון שיהא ראשו עב ולמטה דק, והרי הסופרים כותבים גם לחכמים, ויותר קשה באות ה"א דבא"ב הראשון כתב דהנקודה תהא למעלה דק ולמטה עב מאד ומעט עקומה לצד ימין, וכאן אם לא יסתכל הסופר בא"ב השני דהכוונה לצורת יו"ד לא יבין מתוך הא"ב הראשון דהכוונה ליו"ד, משום דבפשוטו הלשון

מתפרש בצורת מגדל שדק למעלה ועבה למטה ורק תחתית המגדל נוטה לימין, אבל אין כל קצה הנקודה שמשמאל ישרה כביו"ד אלא עקום כמגדל, על כרחך שהעיקר בפירוש דברי הקדמת הא"ב כדברי האחרונים שבאמת אין איסור על הסופר להסתכל בהא"ב השני, אלא שבדרך כלל ע"י הסתכלותו בא"ב הקצר ששם יש עיקר הצורה יבין מזה לבד, אבל אם לפעמים לא יבין מזה יראה בא"ב השני ומזה יבין צורתו, וכמו שהא"ב השני שמבאר טעם הדבר עיקרו לחכמים, אבל לפעמים יתכן שרק בהסתכלות יחד עם הא"ב הראשון יבין החכם היטב צורתו. ובזה מתבאר מנהג ישראל כפי' האחרונים שלפעמים יתכן שעיקר צורת האות לכתחלה נבין דוקא מהא"ב השני וכמ"ש האחרונים דבאות ה"א צורת הרגל כיו"ד הפוכה וכמפורש בא"ב השני [ואילו לשונו בא"ב הראשון היה אפשר לפרשו על צורת מגדל, וכנ"ל], וכן באות קו"ף צורתו כנו"ן פשוטה וכמבואר בא"ב השני [ואילו לשונו בא"ב הראשון היה מקום לפרשו בקו ישר שעבה למעלה ודק למטה], משום דבאמת שני הא"ב נאמרו מרועה אחד, ובא"ב השני ביאר יותר כוונתו שבא"ב הראשון, וזהו שכתב בא"ב השני באות קו"ף ואותו רגל הארוך השמאלי יהיה למעלה עב ולמטה דק כי תמונתו כמו נו"ן פשוטה וכו', וכוונתו לומר דגם מה שכתב בא"ב הראשון שראשו למעלה עב ולמטה דק כוונתו לצורת נו"ן פשוטה, ואל תאמר שיש כאן כאילו סתירה בין הא"ב הראשון שמשמע כקו שעבה למעלה ודק למטה לבין הא"ב השני שמשמע שהוא כצורת נו"ן פשוטה, משום דגם בא"ב הראשון התכוון לדבר זה, משום דכבר הוכחנו לעיל שדעת האחרונים שאין איסור על הסופר להסתכל בא"ב השני.

ובזה יבואר פירוש דברי המשנ"ב באות קו"ף שפתח לשונו ורגל השמאלית תלויה בה והיא כצורת נו"ן פשוטה אך שקצרה

מעט, ועל כן תהא ראשה עב ומתמעט והולך כמו בנו", ותמה המחבר הנ"ל דאם הפירוש במשנ"ב כמנהג ישראל שהוא ממש נו"ן פשוטה, א"כ למאי חזר על לשונו ועל כן תהא ראשה עב ומתמעט והולך כמו בנו", שהרי כבר בריש דבריו פירש דכוונתו לנו"ן פשוטה ממש, אבל להנ"ל דברי המשנ"ב עולים בפשוטם כמנהג ישראל, משום דכוונתו בסוף לשונו לתרץ דגם לשון הא"ב הראשון שראשה עב ומתמעט והולך ג"כ כוונתו ע"ד הא"ב השני שצורתו כצורת נו"ן פשוטה ממש וכמנהג ישראל, משום דאין סתירה בין שני הא"ב, ואילו בתחילת לשונו הביא לשון הא"ב השני, והן הן דברי המק"מ בקונטרס הא"ב שלו אות קו"ף סק"ה ע"ש, וראיה נוספת נלענ"ד דהעיקר כפי' האחרונים בהא"ב מלשון הא"ב השני שדן אם צריך ממש שיהא באורך הרגל שיעור עובי ד' קולמסים כהנו"ן או שדי בג' ומחצה וכמו שמסיק, וכ"ז מבואר היטב לדעת האחרונים שצורת הרגל ממש כנו"ן פשוטה שלכן דנו שיהא בו ממש השיעור באורך של הנו"ן פשוטה משא"כ להמחבר הנ"ל שמפרש כוונת הא"ב שהוא בצורת קו שעבה למעלה ודק למטה שהוא רק דימוי רחוק לצורת הנו"ן פשוטה, א"כ מה היתה ההו"א שיצטרכו ממש השיעור דנו"ן פשוטה, על כרחך דהעיקר בפי' הא"ב כהאחרונים הנ"ל וכמנהג ישראל שצורתו ממש כנו"ן פשוטה. אמנם כ"ז דוקא ע"פ הסוד צריך שיהא צורת הרגל לכתחלה ממש כנו"ן פשוטה, אבל לעיקר הדין גם כשעשאה בקו שוה כשר, וכן הדין ברגל השמאלי דהגימ"ל שהצורת יו"ד הפוכה שבו הוא רק ע"פ הסוד, שלכן גם כשעשאו כקו שוה כשר, וכן בה"א לכתחלה צורתו כיו"ד הפוכה ע"פ הסוד שלכן גם כשעשאו כקו שוה כשר וכמבואר בפוסקים. ובזה נדחה טענת המחבר הנ"ל שאם דעת המשנ"ב שצורתו דוקא עם ראש כנו"ן א"כ ראוי לפסול בקו פשוט בלי ראש וכמו שפסל המשנ"ב בראש העיי"ן ושאר ראשי האותיות ולמה השמיט חידוש זה, משום דפשוט שגם

המשנ"ב מודה שברגלים כשר גם בקו שוה משום שהצורת נו"ן פשוטה או היו"ד הפוכה היא רק ע"פ הסוד משא"כ בראשי האותיות הוא חסרון אבר באות וכמו שפסק הרמ"א בסי' ל"ב סי"ח וש"פ [ובמק"א הארכנו בביאור דברי הגר"א הנפלאים בזה]. ומה שמביא עוד המחבר הנ"ל ראיה נגד המנהג מס' גן המלך שאין המנהג לעשות ראש לרגל הקו"ף דבריו נכונים מאד דלשיטת גן המלך שהיה ספרדי לא נהגו בראש לרגל הקו"ף משא"כ לדידן בכתב האשכנזי המנהג המפורסם הוא דוקא לעשותו בראש וכמ"ש הכת"ת והמק"מ והמשנ"ב. ומה שכתב עוד שיש ג' חששות לפסול בתוספת ראש לרגל הקו"ף א. מקצת האות דומה לאות אחרת ב. פרק ואבר נוסף באות ג. הפרדה וניתוק של הרגל מהגג, הנה שני טענותיו הראשונות יש לדחות בפשיטות שלדעת האחרונים וכפשטות פי' הא"ב שכ"ה צורת האות לכתחלה ל"ש לומר ע"ז שהוא בחשש של מקצת האות דומה לאות אחרת וכמו שלא שייך לומר על הזי"ן השמאלי שבחי"ת שהוא פסול משום שמקצת האות דומה לזי"ן משום שכן נתקבל צורתו לכתחלה, וממילא דנתבטל גם טענתו השניה דלא שייך לומר בזה שעשה פרק חדש באות משום דכ"ז כתבו האחרונים רק בשי"ן שנתקבל צורתו בג' ראשים ועשאו בד' ראשים משא"כ כאן שהפשט הפשוט בא"ב שזהו צורתו הראויה לכתחלה אין שום חשש של אבר מיותר באות, [ובאמת דטענתו הראשונה יש לדחות עוד שהרי הכריעו רוב הפוסקים מהריק"ש בתשו' אהלי יעקב סי' קי"ג והפר"ח והגר"א המובאים במשנ"ב סי' ל"ו סק"ג והמק"מ בגדה"ק כלל י"ב וט"ו ועוד הרבה פוסקים כדעת רוב ראשונים שבדיעבד יש להכשיר פסולי מקצת האות דומה לאות אחרת, ובאמת דגם מהסברא סברת רוב ראשונים אלימתא דמה שייך לפסול בזה, שהרי שאר האות מגלה שעדיין צורתו הראויה עליו, וא"כ בכה"ג אין לך בו אלא חידושו דרק במקום שנאמר להדיא

לחשוש לכתחלה לשיטה זו חיישינן לזה, ולא לחדש עוד חששות כאלו במקום שלא נאמר], וגם טענתו השלישית שזה עושה הפרדה וניתוק של הרגל מהגג היא טענה חלושה, משום דאם זהו צורת הרגל לכתחלה שיהא עם ראש, והראש הוא חלק מצורת הרגל מה שייד לומר שע"י הראש מתנתק הרגל מהגג.

ולסיכום זכינו בס"ד לבאר דהעיקר כמנהג ישראל וכפי שנהגו רבותינו ז"ל ע"פ מה שפירשו האחרונים ז"ל דברי הא"ב, ולהנ"ל אדרבה ההידור לכתחלה הוא דוקא לעשותו עם ראש שאמנם מצד אחד לא יהא גדול מאד, אבל מצד שני גם לא יהא דק מאד וכפי שחידש המחבר הנ"ל, אלא יהא בינוני וכתמונת האותיות שבסידורים כמנהג סופרי זמנינו וכפי שנהגו בזה עד עכשיו כל הסופרים המדקדקים.

באות פ"א כפופה יצא לחדש דקדוק חדש בכתיבת העקב של הבי"ת לבן שבתוך האות שלא לעשותו כמנהג ישראל כהכתיבה תמה והמשנ"ב שהעקב הוא עם זוית ישרה בין בקצהו הימיני העליון ובין בקצהו הימיני התחתון, אלא שיהא הקו האחורי העליון של האות שמעל לעקב משפיע באלכסון בענין שקצהו הימיני של העקב אינו בזוית ישרה אלא כקו אלכסון כלפי צידו הימיני דהעקב, משום דלמה דתקנו הכת"ת והמשנ"ב לעשות הפ"א כפופה כצורת הפ"א דזמנינו ודלא כצורת הפ"א כפופה השניה המובא בכת"ת ובמשנ"ב שהיתה שבורה מאחוריה, כלומר שחלקו התחתון של קו הפ"א הימיני היה בולט יותר מחלקו העליון של אותו קו, ודלא כצורתו הראויה לכתחלה שכתב הא"ב שתהא משוכה קצת לאחוריה בענין שתהא עגולה מבחוץ וכמבואר הדבר בתמונת הפ"א דזמנינו, א"כ ה"ה דיש להדר ולתקן שגם מבפנים הקו האחורי דהאות לא יהא שבור וכדרכו הנ"ל, ולא ראה שההבדל הוא פשוט דהכת"ת והמשנ"ב

לא שינו צורת העקב שהוא בזוית למעלה ולמטה רק תקנו שגם האות לא תהא שבורה מאחוריה, ואילו הוא מתקן האות מבפנים שלא יהא שבור אבל מקלקל צורת העקב שבבי"ת לבן, וזה מנ"ל דאדרבה י"ל דכאשר צורת העקב צ"ל כן לכתחלה נואפי' ע"פ הקבלה] לא שייך לומר שהקו הפנימי של אחורי האות שמבפנים הוא שבור, וזה נלענ"ד פשוט בדעת הכת"ת והמשנ"ב שלא שינו הצורה גם מבפנים. ועוד תמוה שמשנה צורת האות דהכת"ת והמשנ"ב ע"פ פירוש אחד בענין שבור, שהרי כידוע מהא"ב באות וא"ו נראה בפשוטו דלא כפירוש זה אלא כפי' השני ששלם נקרא כשקו רגל הוא"ו יורד בהדרגה שוה, ושבור הוא כשבאמצע האות רוחב הרגל נעשה דק מאשר רוחבו שלמעלה ורוחבו שלמטה, דבזה אין נפק"מ בין אם החסרון שבקצה קו רגל הוא"ו הוא בצורת ריבוע עם זוויות או שהחסרון הוא בצורת חצי עיגול, דבשני האופנים הוא נקרא שבור משום שאין קצה קו האות יורד בהדרגה שוה, ולפירוש זה לא הועיל כלום בתיקונו דעדיין הקו שבור מבפנים, ועכ"פ אפי' להבנה השניה הקושיא הראשונה במקומה עומדת שאדרבה הכת"ת והמשנ"ב בכוונה לא שינו, ולכן פשוט דאין לזוז מדבריהם.

באות שיי"ן יצא לחדש דקדוק חדש דלא כתמונת סופרי זמנינו שמדבקים קצה הרגל האמצעי דהשיי"ן בקצה השמאלי של המושב, אלא אדרבה ידבקו מעט ימינה יותר בענין שלא יהא מחובר לרגל השמאלי אפי' מעט רק יהא סמוך אליו למטה ע"פ דקדוקיו בלשון הא"ב השני שהדיבוק הוא למטה בצד שמאל ולא על גבי הרגל שמאל אפי' מעט, ותמוה שנעלם ממנו לשון הא"ב הראשון שכתב וז"ל וימשוך יריכה למטה בשיפוע לצד שמאל עד מקום חיבור ראש השלישי למטה אל גופה שיהיו שלשה הראשים מחוברים למטה במקום אחד וכו', דמבואר

אדרבה דנגיעת קצה הרגל האמצעי בקצה הוא דוקא בקצה המושב השמאלי וכפי שנוהגים סופרי זמנינו, ובפרט תמוה דבריו לשיטתו הנ"ל באות קו"ף דבמקום שהא"ב הראשון סותר לדברי הא"ב השני אזלינן בתר הא"ב הראשון, אבל האמת יורה דרכו דגם לשון הא"ב השני מתפרש בפשיטות כלשון הא"ב הראשון דז"ל וכתב הרוקח לדבק ראש האמצעי לצד שמאל למטה, ואז יהיו השלשה הראשים מחוברים למטה במקום אחד וכו', והוא ממש כמנהג סופרי זמנינו שהדיבוק הוא למטה במושב אבל דוקא כן בקצה השמאלי בענין שיגע ברגל השמאלי, [אבל לא שיגע בו למעלה יותר אפי' מעט דבזה אין השלשה קוים נוגעים במקום אחד]. ושמעתי מסופר אחד ששמע מפי הגר"ש ואזנר שליט"א בטעם מנהג סופרי זמנינו דבזה נחשב כל הגוף התחתון של השי"ן כהמשך של הרגל הימיני דהשי"ן, ונמצא שפגישת שלשת הקוים הוא בקצה הרגל האמצעי משא"כ אם יגע במושב אפי' מעט יותר ימינה קשה לומר על נקודה מסוימת ששם הוא מפגש שלשת הקוים וכ"ז לכתחלה אבל בדיעבד בכ"ע כשר וכדבסמוך. [ואגב דעסקינן בשי"ן אספר עובדא שאירע בידי עס המחבר הנ"ל שערער על שי"ן שבגט שסודר ע"י בי"ד חשוב שהיה קצה הרגל האמצעי נוגע ברגל השמאלי מעט יותר למעלה ודלא כקבלת הרוקח הנ"ל שהג' קוים נפגשים, והנ"ל ערער ע"ז שהגט פסול ולא ידעתי אז מי הם החולקים בזה, ורק בקשו ממני ג"כ לברר הענין, וביררנו בס"ד שהצדק עם הדיינים שקבלת הרוקח הוא רק דין לכתחלה, ושור"ר אח"ז גם להגרי"מ שטרן שליט"א בספרו משנת הסופר שהעלה כן, ודי בזה למבין].

באות חי"ת יצא מנהג ישראל לעשות החטוטרות שבאמצע הגג דקה יותר ועל הגג ולשנות ולעשותו בחטוטרות עבה יותר ששיעורה בעובי כחצי קולמוס אבל מקומה על דופן

הזייניץ ע"פ תשו' מהרי"ק החדשות סי' ל"ב הנדפס מכת"י, ודבריו תמוהים מאד דהמעין בתשו' מהרי"ק שם יראה שדבריו אמורים בחטוטרות שעבה כחוט השערה, וזה כתמונת החטוטרות שבס' המחבר הנ"ל עמוד פ' בתמונה שם, שבזה החטוטרות הוא בעובי כשמינית עובי קולמוס משא"כ בחטוטרות של סופרי זמנינו שהוא כעובי רבע קולמוס וכמבואר למעין בתמונת האותיות שבסידורים ל"ש דברי המהרי"ק שהוא כקורי עכביש, ובפרט שהרי למסקנת המחבר הנ"ל הגדיל עובי החטוטרות רק לעובי חצי קולמוס, א"כ אדרבה קלקל יותר צורת החטוטרות ממה שהיה, שהרי בכל הראשונים מבואר שיהא החטוטרות דוקא על הגג [דהנפק"מ בין רש"י לר"ת הוא רק במקום על הגג אם הוא בקצהו או באמצע] וכמ"ש להדיא הרבינו אברהם בתיקון תפילין, ולא הרויח כלום דגם בחטוטרות כעובי רבע קולמוס כצורת סופרי זמנינו אין בזה שום סתירה לדברי המהרי"ק החדשות. ויותר תמוה שאפי' את"ל שבאמת היו סופרי זמנינו נוהגים דלא כמהרי"ק החדשות מכת"י, אבל הרי ידועים דברי החזו"א ז"ל שאין לשנות הלכות מקובלות ע"פ כתבי יד, ובפרט כאן שמכל האחרונים הקדמונים [דלהלן] מבואר שכתבו החטוטרות דוקא על הגג, וכ"כ גם הגר"מ פיינשטיין ז"ל בהסכמתו לחי' ותשו' הרשב"א מהדורת אורייתא וז"ל קשה לי לקבל אחריות לקבוע הלכה אחרת מן המקובל לפי התשובות החדשות וכו' [וכבר ראינו לעיל בצורת אות גימ"ל איך שנכשל ע"י שיסד הלכה חדשה בצורת האות ע"פ צילום כת"י של נביא שנדפס באינצקלופדיה תלמודית], וביותר תמוה דלדבריו שמיסד הלכות על תשו' מהרי"ק זו לדחות המנהג, למה לא מיסד ע"פ אותה תשו' שם שכותב בדעת הטור יו"ד שאם לא עשה החטוטרות פסל, ויכול לדחות עפ"ז עוד הלכה מקובלת בפוסקים ע"פ תשו' הריב"ש סי' ק"כ כדעת הגרעק"א ז"ל [הנדפס בגליון השו"ע ד' טל מן בסי' ל"ו] והסכימו לדבריו המשנ"ב

והמק"מ וש"א שהחטוטרות היא רק למצוה לכתחלה, על כרחך דהעיקר כהחזו"א ז"ל והגר"מ פיינשטיין ז"ל שא"א לקבל אחריות לפסוק ע"פ תשו' כת"י נגד ההלכה המקובלת בישראל. ובאמת דהמעין במג"א סי' ל"ז סק"ג בנידון חי"ת שעשאה בתמונת דל"ת וזיי"ן שכתב שחלוק הדין בין אם החטוטרות נוגעת בקצה הדל"ת שאין לו תקנה בתו"מ ובין כשנוגעת במקומה הראוי שיש לו תקנה ע"י גרירת החלק היתר שבדל"ת והובאו דבריו בכל הפוסקים האחרונים הקדמונים עד להמשנ"ב, ומבואר מזה בפשיטות שמנהג המג"א וכל האחרונים היה שמקום מושבו של החטוטרות היה על הגג דבזה שייך החילוק הנ"ל משא"כ למה שחידש המחבר הנ"ל שמקום מושב החטוטרות הוא על דופן הזייני"ן לא שייך חילוק זה, וא"כ שהמג"א וכל האחרונים הקדמונים ג"כ נהגו שמקום מושב החטוטרות היה דוקא על הגג וכמשמעות הראשונים, מי יש בכוחו לשנות המנהג בזה ע"פ תשו' מהרי"ק החדשות מכת"י, ובפרט שכבר נתבאר לעיל דגם תמונת סופרי זמנינו שהוא כרבע עובי קולמוס ומקומו על הגג אינה סותרת לדברי המהרי"ק החדשות, ולכן פשיטא דאין לשנות המנהג כמנהג רבותינו ז"ל כל השנים עד לאחרונים הקדמונים המג"א וש"פ, וצריך לעשות החטוטרות דוקא על הגג, ואפי' אם עי"ז נצטרך להקטין עוביה לרבע עובי קולמוס כתמונת סופרי זמנינו אין בזה שום הפסד, ויש עוד אריכות בדברי תשו' מהרי"ל המובא להלכה בשו"ע סי' ל"ב סכ"ה שעפ"ז יש לדון בחידוש המחבר הנ"ל גם מצד הפסד לצורת השני זייני"ן אבל קשה להאריך עוד בזה.

ועפ"פ מבואר דהעיקר שלא לשנות מנהג המג"א וכל האחרונים עד לתמונת סופרי זמנינו כמשמעות הראשונים שהחטוטרות צ"ל דוקא על הגג [ולא על הדפנות של הזייני"ן] וכפי שהוא תמונת סופרי זמנינו הנדפס בסידורים.

באות ה"א יצא לחדש ולעשות צורת הרגל השמאלי שיהא רוחב ראש היו"ד רק כעובי חצי קולמוס, ולא כמנהג ישראל שרוחב ראש היו"ד הוא כעובי קולמוס ע"פ דיקדוקו מלשון הגמ' מנחות כ"ט ב' שהה"א דומה לאכסדרה שפתוחה למטה, ובאכסדרה נתבאר בגמ' ובראשונים בכ"מ שיש לו ג' מחיצות והרוח הרביעי פרוץ לגמרי, ודבריו צ"ע שהרי האחרונים הלבוש והגר"ז והקסה"ס והמלא"ש והכת"ת והמשנ"ב והמק"מ בקונטרס הא"ב שלו סק"י ועוד הביאו דברי הא"ב שצורת הרגל ע"פ הסוד הוא כיו"ד הפוכה, וסתימת לשונם שלא ביארו שכאן אין השיעור כמו בראש היו"ד אלא קטן יותר, משמע דגם כאן דעתם שצריך לעשותו כראש יו"ד רגיל שהוא כעובי קולמוס וכמנהג ישראל, וזה פשוט שלא נעלם מכל האחרונים דברי הגמ' מנחות הנ"ל שהה"א דומה לאכסדרה, אלא שדעתם שאין שום סתירה מדברי הא"ב השני שצורתו כיו"ד הפוכה לדברי הגמ' שהה"א דומה לאכסדרה, משום דכאן א"צ דיני אכסדרה שתהא פרוצה במילואה, רק הכוונה שהה"א דומה לאכסדרה במה שהיא פתוחה למטה וכמ"ש רש"י במנחות שם, וגם לשון הא"ב הרביעי שכתב וז"ל ולמטה היא פתוחה כאכסדרה וכו' והנקודה כמו יו"ד כדפרישית וכו' מתיישב היטב לפירושם, ורק כשהרחיב ראש היו"ד שלמטה יותר משיעורו הראוי דנו האחרונים הדע"ק והמק"מ ועוד אם הוא כשר בדיעבד או שאפי' בדיעבד צ"ע להכשיר משום דהוא בכלל שינוי צורה [ונראים עיקר דברי המכשירים בדיעבד וכמו שבירר הגרי"מ שטרן שליט"א בספרו משנת הסופר, חוץ מנתקרב מאד לרגל הימיני בענין שנראה ככ"ף או בי"ת שנפסק, ע"ש], וכבר הרגיש המחבר הנ"ל בחולשת דבריו ונדחק לישוב למה לשיטתו שרוחב ראש היו"ד הוא כעובי חצי קולמוס אין הוא מקלקל את הדין אכסדרה שתהא פרוצה במילואה, וכן נדחק לישוב מה שיש פתח קטן של התשובה מעל לרגל השמאלי,

דמבואר שכאן אין לאכסדרה ג' מחיצות שלימות, ולדברי האחרונים שהה"א דומה לאכסדרה אין הכוונה לומר שיש כאן דיני אכסדרה רק מה שהה"א פתוחה למטה הדברים עולים כפשוטם, ומבואר דאין לשנות צורת כתיבת רגל השמאלי דה"א לכתחלה ממה שנהגו רבותינו ז"ל, משום שאדרבה דברי האחרונים הנ"ל בפשוטם עולים כהמנהג לעשותו דוקא בצורת יו"ד הפוכה כששיעור רוחב הראש הוא דוקא בשיעור עובי קולמוס.

אבל בא ואראה לך מהו באמת יסודו של המחבר הנ"ל בשינוי צורת רגל הה"א נגד המבואר באחרונים ומנהג ישראל, והוא ע"פ מה ששמעתי מאחד מחבורתו של המחבר הנ"ל, שאנחנו צריכים ללמוד הפירוש באלפא ביתא ע"פ התמונת ספרי תורה ישנים, וכדרכו לעיל באות גימ"ל שיסד צורה חדשה לרגל השמאלי ע"פ פי' בא"ב הראשון והשני על דרך תמונת הגימ"ל שבצילום כת"י עתיק של נביא שנדפס באינצקלפדיה תלמודית, ולא חשש לתמונתו שבא"ב האחרון ע"פ הסוד שהוא כתמונת יו"ד מהופך ברגלה למעלה, [אלא שהוכחנו לעיל שטעה בזה משום דהכת"י הנ"ל הוא כתב ספרדי ואינו ענין למנהגנו ככתב אשכנז], וא"כ גם בצורת רגל הה"א צריך לעיין בכת"י הנ"ל כדי לברר יסוד תמונתו שעפ"י יפרש דברי הא"ב, ובדקתי בצילום כת"י הנ"ל צורת הה"א והקו"ף עם זכוכית מגדלת של לוטשי יהלומים, ומבואר בפשיטות שצורת הרגלים הוא כקו שווה וככתב ואליש הספרדי וכמ"ש המו"ק והלד"א, ודלא ככתב האשכנזי ע"פ הא"ב שהוא כתמונת יו"ד הפוכה [בה"א] ונו"ן פשוטה [בקו"ף], ומבואר שגם בצורת רגל הה"א תחילת יסודו של המחבר הנ"ל הוא ע"פ כת"י ישנים של הספרדים [שהוא סבר שהם אשכנזים] שתמונת הרגל בקו שווה, אלא כדי שלא לסתור לגמרי מנהג אשכנז ע"פ

הא"ב שהוא כיו"ד הפוכה שראשה כעובי קולמוס, המציא צורה חדשה שהיא כעין פשרה בין שני הצורות הנ"ל, צרה כהכתב הספרדי, אבל עיקרה כצורת יו"ד הפוכה כהכתב האשכנזי, וכן ברגל הקו"ף עיקר יסודו בתמונת האות הוא ע"פ הכת"י הספרדי הנ"ל [שהוא סבר שהוא אשכנזי] שבו הרגל הוא בלי ראש כלל, אבל כדי שלא יסתור לגמרי מנהג אשכנז ע"פ הא"ב שהוא עם ראש בינוני, עשה פשרה והמציא צורה חדשה שיהא ראש הרגל דק, [וזה נראה גם שיטתו במושב הלמ"ד שעיקר יסודו ע"פ הכת"י הספרדי הנ"ל שאין לו מושב כלל וְלשיטתו שסבר שהוא כתב אשכנזי], ורק כדי שלא לסתור מנהגנו עם מושב הכריע לעשותו במושב קטן, ואכמ"ל], ועכ"פ מבואר שהתמונה חדשה שחידש ברגל הה"א וברגל הקו"ף מיוסדת על הכתב הספרדי ואליש, וכשיטתו ברגל הגימ"ל השמאלי שהמציא צורה חדשה ע"פ הכתב הספרדי וכמש"נ לעיל, וממילא לדידן דאזלינן רק בתר כתב אשכנז ע"פ הא"ב אין לנו לשנות מנהגנו כמנהג רבותינו האשכנזים ז"ל, [ולתחיל לנהוג בצורותיו החדשות ע"פ כתב ואליש הספרדי].

וּבַאֲמַת שְׂדֵי בְּדוּגְמָאוֹת אֵלּוּ כְּדִי לְהוֹכִיחַ שֶׁאֵין לְסַמּוֹךְ עַל ס' "תמונת האותיות" הנ"ל ולשנות צורת האותיות ממנהג רבותינו ז"ל עשרות בשנים, משום שאדרבה ע"י השינויים שבס' הנ"ל יתקלקל הלכתחלה של צורת האות וכמש"נ לעיל, אבל קשה לסיים הקונטרס מבלי להעיר גם על חידושו של הס' הנ"ל בדין מושב הלמ"ד לעשותו לכתחלה בשיעור קולמוס ומשהו, דאף שדבריו נכונים דמשמעות הראשונים שהוא קצר כזנב וכדעת הקהילת יעקב וסיעתו, אבל מסקנתו צ"ע לעשותו לכתחלה קצר בשיעור קולמוס ומשהו שהוא השיעור לעיכובא בשיעור המושב לפשטות דעת המשנ"ב בבה"ל, שבזה נמצא דלכתחלה בכל כתיבת

סת"ם ימצאו הרבה למדי"ם הפסולים לדעת המשנ"ב שהשיעור קולמוס ומשהו הוא לעיכובא, ואף שלענין בדיעבד יש הרבה צדדים להכשיר אפי' כשעשאו רק בשיעור עובי קולמוס משום דיש ממחברי זמנינו החולקים על המשנ"ב בפי' הפמ"ג ומפרשים דבריו על הרגל היורד ולא על המושב התחתון, וגם הבית אפרים והמק"מ ועוד סוברים שאפי' ברגל הה"א השיעור מלוא אות קטנה הוא רק קולמוס, ודלא כהמשנ"ב והחזו"א וסיעתם שהוא שיעור קולמוס ומשהו, אבל לעשות צורת הלמ"ד לכתחלה בענין שכמעט תמיד ימצא הסת"ם פסול להמשנ"ב היא הוראה מחודשת, ובפשוטו טוב יותר לעשותו בשיעור אורך של קולמוס וחצי שהוא שיעור כעובי חצי הגג [שבסתם הוא כעובי ג' קולמוסים], וכפי שמעיד בס' ערוך השולחן שכ"ה מנהג הסופרים כלומר רבותינו ז"ל שברוסיה שנהגו ע"פ הקהילת יעקב וסיעתו, וזה נלענ"ד הפירוש הפשוט בדעת המשנ"ב שלעיכובא דעתו שהשיעור הוא קולמוס ומשהו, שממילא על כרחך דלכתחלה השיעור להקהילת יעקב וסיעתו לדעתו הוא כקולמוס וחצי, [ומש"כ המחבר הנ"ל לפרש דברי המשנ"ב בבה"ל שכוונתו רק לענין לכתחלה הוא דוחק, וכן מש"כ דהוא אזיל בבה"ל לשיטת הרדב"ז לפי' המשנ"ב שצורתו ממש ככ"ף הוא תמוה, דהמעין היטב בלשון המשנ"ב והבה"ל יראה שאין הדברים נכונים, ובפרט שהפמ"ג עצמו הרי עומד בשיטת הקה"י וסיעתו, וכשנעשה המושב בשיעור קולמוס וחצי הוא כשר לכתחלה אפי' אם נאמר בפי' הגר"א שדעתו לפסול כשעשאה בצורת כ"ף ממש משום דע"י שיעור חצי מהגג עדיין רחוק תמונתו מכ"ף, אבל האמת יורה דרכו שגם הגר"א מודה לדינא לקסה"ס וש"א שגם כשעשאו כתמונת כ"ף ממש כשר, וכידוע מעשה רב מהחזו"א ז"ל שכתב בסיום הס"ת שלו תיבת ישראל בלמ"ד שהיה מושבה ארוך, ופשיטא שלא נעלם מהחזו"א ז"ל דברי הגר"א והקה"י המובאים במשנ"ב,

אלא שדעתו דכוונת הגר"א לפסול בזה רק ע"פ הסוד, אבל אה"נ אם אירע שעשאו ארוך יותר לעיקר הדין כשר וכמבואר בקה"י שם שיסודו בזה הוא ע"פ הזוהר.

ונמצא למסקנה דלהנהגים כהקה"י וסיעתו להקטין המושב טוב יותר כפי שנהגו רבותינו ז"ל שברוסיה במושב של קולמוס וחצי, ולא כהמחבר הנ"ל שלכתחלה יעשנו רק כקולמוס ומשהו שכמעט בכל האופנים יהא הסת"ם פסול להמשנ"ב, ומ"מ יש נוהגים להאריך יותר מחצי הגג ע"פ שיטת הצ"צ וסיעתו, וגם בזה יש להם ע"מ לסמוך, ובפרט למש"כ לעיל שגם הגר"א שפוסל הוא רק ע"פ הסוד ולא לעיקר הדין.

ולסיום ידעו האברכים בני התורה שיחיו שרק בידם הדבר תלוי ח"ו אם ישתנה מנהג רבותינו הח"ח ז"ל והחזו"א ז"ל ושאר כל גדולי ישראל עשרות בשנים, דאם יבקשו מהסופר שיעשה דוקא כמנהג רבותינו ז"ל לא ישתנה ח"ו המנהג, וגם יצאו נשכרים משום שאדרבה בזה יהיו צורת האותיות מהודרות לכתחלה יותר, וכמש"נ.